

20. બહેનનો પત્ર

મણિલાલ હ. પટેલ

જન્મ : 7-11-1949

મણિલાલ હરિદાસ પટેલનો જન્મ પંચમહાલ જિલ્લાના ગોલાના પાલ્લા ગામે થયો છે. તેઓ અધ્યાપક હતા. ટૂંકી વાર્તા અને નિબંધ ક્ષેત્રે નોંધપાત્ર પ્રદાન કર્યું છે. તેમને સાહિત્યક્ષેત્રનાં અનેક પારિતોષિકો પ્રાપ્ત થયાં છે. ‘માટીવટો’, ‘ભૂંસાતાં ગ્રામચિત્રો’, હેલી અને ‘અંજળ’ એમનાં જાણીતાં પુસ્તકો છે.

પ્રસ્તુત એકમમાં પત્રના માધ્યમથી માતૃભાષાનું મહત્ત્વ સમજાવવામાં આવ્યું છે. પ્રકૃતિ, ઉત્સવોનું વર્ણન અને રોજબરોજના આપણા અભિવ્યક્તિ-પ્રત્યાયનના પાસાને માતૃભાષાના યથાર્થ ઉપયોગથી કેવું રસિક બનાવી શકાય, તેની સોદાહરણ સમજૂતી પણ અહીં મળે છે. આ એકમમાં માતૃભાષાનું માધુર્ય ખીલી ઊઠ્યું છે.

અનન્યા વિસ્મયકુમાર,

ગામ : ગોલાના પાલ્લા,

પો. મધવાસ, તા. લુણાવાડા,

જિ. પંચમહાલ.

તા. 15-6-2012

પ્રિય ભાઈ અરવ,

તારી બહેન અનન્યાના પ્રણામ

તેં મને યાદ કરી અને વીગતે પત્ર લખ્યો એટલે રાજી થઈ છું. હોળી-ધૂળેટીના દિવસોથી વાતાવરણ બદલાવા માંડે છે, હાસ્તો ! એક તરફ વસંતઋતુનો પાલવ પ્રકૃતિ પર અને વસંતિમાં પણ ફરફરવા લાગે છે. બીજી તરફ પરીક્ષાઓની તૈયારી ચાલે. વળી, સીમખેતરમાં શિયાળુ પાક ઘઉં-ચણા વાઢવાની શરૂઆત કરતાં લોકો દેખાય છે તો ચોથી વાત તે તો લગ્નગાળો આવવાનો છે, એટલે એની આગોતરી વધામણીઓ અને ખરીદીઓમાં લોકો વ્યસ્ત બની જાય છે. મને આ ઋતુ બહુ ગમે છે, આમ તો વર્ષા અને શરદ મારી મનગમતી મોસમો છે, પણ વસંતના દિવસો ગમે છે, એનાં પણ કારણો છે... તું તો કહેશે કે કોયલ બોલે છે ને આંબે-આંબે કેરીઓ ઝૂલે છે,

એટલે મને વસંત ગમે છે ! પણ એટલું જ નથી, કોયલ તો આખો ઉનાળો બોલી-બોલીને આપણું ધ્યાન વૃક્ષો અને વાતાવરણ તરફ ખેંચતી જ રહે છે, એ મને વહાલી છે પણ એમ તો મને કબૂતર, હોલો, કાગડો, દૈયડ ને દેવચકલીઓ પણ વહાલાં છે. વળી વસંતમાં તો કંસારો ને કલકલિયો, ચાસ અને શોભીગી પણ તરસ્યું-તરસ્યું બોલ્યા કરે છે - એય ગમે. હવામાં સેલ્લારા લઈને ઊડતાં બુલબુલ, પતરંગો, દરજીડો અને સક્કરખોરને પણ હું જોઈ રહું છું. એ તો તનેય ગમે છે, બરાબરને !

તને યાદ છે આપણી ગુજરાતીની ચોપડીમાં આ બધાં પંખીઓ વિશે તથા ઋતુઓ વિશેનાં કાવ્યો આવે છે - આપણે તો એ બધું જોતાં-સાંભળતાં હતાં. દાદાજીએ ઘરવાડામાં ને ખેતર વગરે વૃક્ષો ઊછેરેલાં... ને ગામમાં તો આજેય વૃક્ષો ઠીકઠીક છે. ઋતુઓ ઝાડવે-ઝાડવે દેખાય ને ત્યાં જ તો પંખીઓ ગાય છે ને પીપળ-વડના ટેટા તથા સોનમોરના પાપડા ને બીજાં ફળો પણ ખાય છે. વૃક્ષો તો ધરતીની શોભા છે - એ છે તો રોજનું જીવન ભર્યું-ભર્યું લાગે છે.

તને થશે કે અનન્યા આજે માતૃભાષાનો જાદુ દેખાડવા સારુ આ બધું લખી રહી છે... તે બોલ ને, એમાં ખોટું શું છે - ભઈલા ! વૃક્ષોનાં પાંદડાં તે એમના શબ્દો જ છે... પવનમાં એ કેવું મર્મર-મર્મર બોલે છે - ફૂલો વૃક્ષોની કવિતા જ છે. આજકાલ કેસૂડાંનો કેસરી રંગ સીમવગડામાં મોટેથી બોલતો સંભળાય છે, ને શીમળો તો રાતાંગલ ફૂલોથી એવો તો ભરાઈ - ઊભરાઈ ગયો છે કે એમાં જઈને કાગડો બેસે, તો એય રાતોયોળ થઈ જાય. હું તો શીમળા નીચે ઊભી રહું છું ને લાલચટ્ટાક ફૂલોથી ભીંજાઈ જાઉં છું. ઘરના માંડવે મધુમાલતી અને કુંડામાં મોગરા મ્હોર્યાં છે. એની સુગંધોની લહેરો તો છાતીને ને મગજનેય તરબતર કરી દે છે. બારી પાસે બેસીને વાંચું છું. ત્યારે સોનચંપાનાં ફૂલો મને તાકી રહે છે... ટગરી પણ ટગરટગર જુવે છે.. ને હજારીગલ તો બોલકાં છે, તો બોલાવે જ ને ! પણ, ભાઈ મારે તો હવે પરીક્ષા આવે છે - વાંચવું જ પડે.

ખાસ તો તને અભિનંદન આપવાના છે ! પૂછ કે કેમ ? અરે ભઈલા ! તેં ગુજરાતી માધ્યમમાં જ ભણવાનું નક્કી કરીને અગિયાર સાયન્સ પ્રવાહમાં પ્રવેશ લીધો તે મને બહુ ગમ્યું. આપણે ત્યાં લોકોને અંગ્રેજીનું ઘેલું લાગ્યું છે. અંગ્રેજીની જરૂર છે પણ માતૃભાષા બરાબર ન આવડે, તો બાવાનાં બેય બગડે ! એક નવી કહેવત પ્રસરી રહી છે : ‘ઉત્તમ અંગ્રેજી માધ્યમ ગુજરાતી’

હા, ગુજરાતીમાં - માતૃભાષામાં શિક્ષણ મેળવવાથી કલ્પનાશક્તિ, તર્કશક્તિ વધુ ખીલે છે. માતૃભાષા જન્મ ગળથૂથીમાંથી મળે છે-આપણાં માબાપ-ઘર-કુટુંબ-ગામ-સમાજની એ દેશગી છે. એમાં આપણી સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ છે. આપણા જીવનની પરંપરાઓ - રૂઢિઓ બધું શબ્દે-શબ્દે સંઘરેલું છે.

રવીન્દ્રનાથ ટાગોર જેવા વિશ્વકવિએ પણ માતૃભાષાનો મહિમા કરતાં કહેલું કે ‘માતૃભાષા તો માતાનું ધાવણ છે’ ને બાળકને માનું દૂધ જ વધારે વિકસાવે છે - મજબૂત બનાવે છે. મા તે મા બીજા બધા વગડાના વા ! આપણને જન્મ આપનારી બા, અને બા-ની ભાષા તે માતૃભાષા, ને આ અનાજ પકવી પોષનારી ને વૃક્ષો વનરાજીને ખીલવનારી ધરતી માતા-માટી; આ ત્રણેનું સ્થાન બીજું કોઈ જ ન લઈ શકે. આ વાત તો અરવ, તું પણ સમજે છે. ગાંધીબાપુએ પણ કહેલું કે આપણો રાજકારભાર અંગ્રેજી ભાષામાં ચાલે છે તે સૌથી કમનસીબ વાત છે..જો કે આજેય લોકો મોહમાં અંધ છે, અંગ્રેજી વિશેના ખોટા ખ્યાલોમાં રાચે છે અને માતૃભાષાનો મહિમા સમજવા જ તૈયાર નથી. પણ હવે ધીમે-ધીમે સૌને સમજાશે કે ભાષા તો લોહીના લયમાંથી પ્રગટે તે જ આગળ લઈ જઈ શકે છે. આજે તો ગુજરાતી ભાષામાં જ્ઞાનનો ભંડાર એવો વિશ્વકોશ છે - 25 ભાગમાં ! દુનિયાભરનું જ્ઞાન એમાં છે. ગુજરાતી આવડે તો બધાં જ વિષયોનું જ્ઞાન વિશ્વકોશમાં હાજર છે.

તને યાદ હશે અરવ !

આપણે ગુજરાતી ભાષામાં કેવી રમતો રમતાં હતાં ! કેટલાંક વાક્યો ને કેટલાક શબ્દો ડાબેથી કે જમણેથી વાંચીએ તો પણ એક જ અર્થ મળતો હતો ! બબ્બે દૃષ્ટાંત લઈશું ?! :

- લીમડી ગામે ગાડી મલી !
- જા રે બાવા બારે જા !
- નવજીવન
- મળયાળમ

ડાબેથી વાંચો કે જમણેથી વાંચો : અર્થ તો એ જ ! એવી જ શબ્દરમતો શબ્દોને કે સમૂહોને જોડી તોડીને કરતાં ને મજા આવતી ! કવિતા ગાવાની મજા માતૃભાષા જેવી બીજી નહિ જ !

હમણાં જયદેવકાકા મળેલા. તે પણ માતૃભાષા વિશે વાતો કરતાં કહેતા હતા કે :

- ‘આપણને વિચારો માતૃભાષામાં જ આવે છે.
- આપણને શમણું પણ માતૃભાષામાં જ આવે છે.
- માતૃભાષા હૈયે છે ને તરત હોઠે આવે છે.
- આપણે કોઈ પણ ભાષામાં વાંચીએ કે સાંભળીએ પણ સમજીએ છીએ અને યાદ રાખીએ છીએ માતૃભાષામાં.

- હાથ કરતાં પણ વધુ હાથવગી માતૃભાષા છે.

આપણે પ્રેમ કરીએ, થોડો કજિયો કરીને રિસાઈએ-રડીએ, કિટ્ટા કરીએ કે વહાલ ! બધું જ માતૃભાષામાં વટબંધ થાય છે.

આપણી માતૃભાષા ગુજરાતી અજબગજબની છે. એમાં સગાં-વહાલાં માટે, અંગ્રેજી કરતાંય વધારે શબ્દો છે. જેમકે મામા-મામી, માસામાસી, ફોઈફૂઆ, બહેનબનેવી, નણંદનણદોઈ, સાસુસસરા, સાળાસાળી, સાળાવેલી, ભાભી, જેઠાણી, જેઠ, દિયર-દેરાણી વગેરે. વળી આપણે બીજી ભાષાના શબ્દોને પણ આપણા ગણીને અપનાવેલા છે. ટેબલ, ટિકિટ, ઓફિસ, સ્ટેશન, બસ, ટ્રક, ખુરશી, મેજ, ખુશી, અરજી, હકીકત, જામ વગેરે.

ગુજરાતી ભાષામાં કેટલાક વિશિષ્ટ શબ્દોનીય મજા છે. તું મને આ શબ્દોના અર્થ લખી મોકલજે હાં કે ! કાગાનીંદર, દાધારંગી, શિરામણ, ગોફણ, નણદોઈ, ઝાલરટાણું, ગામતરું, સપ્તપદી, ઘડામણ, સુકવણી, પાણિયારું, પાધરું, દહીંથરું ને કંકાવટી ! આવા તો કેટલાય શબ્દો છે. તું પણ શોધીને મને લખજે... જરૂર ! બા મને કહે છે કે ગુજરાતીમાં દરેક પશુ બોલે એને માટે નોખાં-નોખાં ક્રિયારૂપો છે. અરે વાહ ભૈ ! જો સાંભળ :

ભેંસ રેંકે છે. ગાય ભાંભરે છે બળદ બાંગરે છે.

શિયાળ રડે છે. કૂતરું ભસે છે. બકરી બેં-બેં કરે છે.

ઊંટ ગાંગરે છે. ગધેડું ભૂંકે છે. ઘોડો હણહણે છે.

વાઘ ત્રાડે છે. સિંહ ગર્જે છે. હાથી રણકે છે.

બસ બહુ થયું, નહિ ?

આજે તારી સાથે પત્રમાં ઘણું-ઘણું બોલી છું જાણે ! હા, અરવ ! મને ફોન કે SMS કરતાં તો પત્ર લખવાનું જ બહુ ગમે છે. હાસ્તો ! ફોન તો હવામાં વહી જાય ને SMSની તો ભાષા જ લાગણી કે ભાવ વગરની - ટૂંકી ને બનાવટી લાગે. મને તો કાગળો લખવાના, વારંવારે એ વાંચવાના અને સાચવી રાખવાના બહુ જ ગમે છે.

હા, તો હવે છેલ્લી વાત :

આ રજાઓમાં તું આવે છે. આપણે વડોદરા મ્યુઝિયમની મુલાકાતે તથા ચાંપાનેર પ્રવાસે જવાનું છે. ત્યાંથી આપણે તેજગઢ આદિવાસી યુનિવર્સિટીમાં જઈશું અને લોકજીવનના બધા જ રંગો જોઈશું - સાંભળીશું... મજા કરીશું. થોડીક વાર્તાઓ વાંચવાની છે ને સાથે-સાથે વિજ્ઞાનકથાઓ પણ ઉકેલીશું જ. રાત્રે તારાઓ ઓળખીશું... ને સીમવગડામાં ઝાડવાં અને પંખીઓ પણ ઓળખવાનાં છે.

અહીં મમ્મીપપ્પા સારાં - સાજાંનરવાં છે.

ત્યાં પૂજ્ય કાકાકાકી મઝામાં હશે. નાની બહેનને વહાલ.

સૌને પ્રણામ સાથે -

તારી બહેન,

રથયાત્રા

અનન્યા

વલ્લભવિદ્યાનગર

● શબ્દસમજૂતી

પાલવ પહેરેલી સાડીનો લટકતો છેડો, સીમ ગામની હદ, આગોતરા અગાઉથી નક્કી કરેલા કે થયેલા વધાવવું હર્ષભેર આવકાર આપવો. સેલારી કસબીકોર, પાલવવાળી એક જાતની સાડી. મર્મર પાંદડાંમાંથી આવતો અવાજ ગળથૂથી તરત જન્મેલા બાળકને આપવામાં આવતું ગોળ, ઘી અને પાણીનું મિશ્રણ શમણું સ્વપ્ન. કાગાનીંદર કાગડાના જેવી ઝટ ઊઠી જાય તેવી ઊંઘ. દાધારંગું અડધું ડાઘું અડધું ગાંડું. શિરામણ નાસ્તો ઝાલરટાણું સાંજની આરતીનો સમય ગામતરું એક ગામ છોડી બીજે ગામ જવું સપ્તપદી વિવાહવિધિમાં વરકન્યાને સાત પગલાં સાથે ફરે તે વિધિ. પાધરું આડુંઅવળું નહિ પણ સીધું, અનુકૂલ દહીંથરું એક જાતની જાડી-પોચી પૂરી. કંકાવટી કંકુ રાખવાની પ્યાલી

● રૂઢિપ્રયોગ

ઘેલું લાગવું	-	અતિ આકર્ષણ થવું
રાતાચોળ થઈ જવું	-	ગુસ્સે થવું
તરબતર કરી દેવું	-	ભરપૂર કરી દેવું
બાવાનાં બેય બગડવાં	-	બંને બાજુનું નુકસાન થવું
હૈયે તેવું હોઠે	-	સાફ મનના હોવું

● કહેવત

- મા તે મા બીજા બધા વગડાના વા - માની સરખામણી અન્ય સાથે થઈ ન શકે.

● ભાષાસજ્જતા

માતૃભાષાનું મહત્વ :

વિચારોના આદાન-પ્રદાનના સાધન તરીકે માતૃભાષા : વિચાર, લાગણી, સંદેશાની આપ-લે માતૃભાષા દ્વારા જ સરળતાથી શક્ય બને. જીવનવ્યવહારમાં વિચારોનું આદાન-પ્રદાન (પ્રત્યાયન) જરૂરી છે. આ વ્યવહાર માતૃભાષામાં સહજ અને સરળ રીતે થઈ શકે છે, તેથી માતૃભાષાનું ઘણું મહત્વ છે. આમ, માતૃભાષાનું શિક્ષણ જીવનને અસર કરે છે. પોતાના વિચારો સરળતાથી, સચોટતાથી, સ્પષ્ટતાથી સામા માણસ સમક્ષ રજૂ કરે અને તે જ પ્રમાણે સામા માણસના વાણી-વ્યવહારને સમજે. આ બંને બાબતો સફળતાથી સિદ્ધ કરે તે માટે માતૃભાષાનું શિક્ષણ જરૂરી છે. સુપેરે શિક્ષિત વ્યક્તિ વિનય-વિવેકપૂર્વક, શિષ્ટમાન્ય ભાષાનો ઉપયોગ કરશે..., અને તેવો આગ્રહ પણ રાખશે. શ્રાવ્યસ્વરૂપ ઉપરાંત દૃશ્ય-સ્વરૂપનું શિક્ષણ મેળવીને વ્યક્તિ વાંચન અને લેખન દ્વારા વિચારોનું આદાન-પ્રદાન કરવા શક્તિમાન બને છે અને અર્થપૂર્ણ અને સફળ જીવન નિભાવી શકે છે. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે માતૃભાષાને માતાના દૂધ સાથે સરખાવી છે.

શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે માતૃભાષા

માતૃભાષા શિક્ષણનું માધ્યમ હોવાથી ગણિત, વિજ્ઞાન, સમાજવિદ્યા વગેરે સાક્ષરી વિષયોનું જ્ઞાન મેળવવામાં માતૃભાષા ચાવીરૂપ છે. માતૃભાષાની સમજ સારી હોય, તો તે અન્ય વિષયોનું શિક્ષણ પણ સારી રીતે પામે છે. માતૃભાષામાં સિદ્ધિ મેળવનાર સામાન્ય રીતે સમગ્ર શિક્ષણમાં સિદ્ધિ મેળવી શકે.

અભિવ્યક્તિના સાધન તરીકે માતૃભાષા

અભિવ્યક્તિ એ માનવસહજ જરૂરિયાત છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ અભિવ્યક્તિ કર્યા વિના રહી શકતી નથી. પછી તે વાતચીત હોય, સંવાદ હોય, ભાષણ હોય, વર્ણન હોય, કથા હોય કે વ્યથા હોય ! શાળાઓમાં વક્તૃત્વસ્પર્ધાઓ, કાવ્યપઠન, કાવ્યગાન, નિબંધલેખન, ચર્ચા, સારલેખન જેવી પ્રવૃત્તિઓમાં માતૃભાષા દ્વારા અભિવ્યક્તિનો વિકાસ સાધી શકાય છે.

સામાજિક-સાંસ્કૃતિક વારસાની ચાવી તરીકે માતૃભાષા

સામાજિક-સાંસ્કૃતિક વારસાના ભંડારની ચાવી માતૃભાષા છે. જે-તે પ્રદેશનું સાંસ્કૃતિક ગૌરવ તેની માતૃભાષા દ્વારા પુસ્તકોમાં જળવાયેલ છે. તેને જાણવા-સમજવામાં, ચિંતન, મનન, સંશોધન કરવામાં માતૃભાષાનું જ્ઞાન જ સફળ નીવડે છે.

આમ, માતૃભાષાનો વિકાસ કેળવ્યા (કર્યા વિનાનો) વિના માણસ પાંગળો રહે છે.

1. માતૃભાષાશિક્ષણના ઉદ્દેશ્યો

શ્રવણ, કથન, વાંચન અને લેખન માતૃભાષાનાં ચાર પાયાનાં કૌશલ્યો છે. ભાષા શીખ્યા છે, એમ ત્યારે જ કહેવાય, જ્યારે તે ભાષામાં વ્યક્તિ સાંભળીને સમજી શકે, બોલી શકે, વાંચી શકે અને લખી શકે. ભાષા દ્વારા (પ્રત્યાયન) આદાન-પ્રદાન થાય તે મહત્વનું છે. દા.ત., બે માણસો મળે, એક પૂછે, ભગવાનના કરમાં શું છે ? જવાબમાં બીજો કહે ભગવાનનાં કપડાં સુંદર છે ! તો બંને વચ્ચે પ્રત્યાયન થયું છે તેમ નહિ કહેવાય. બંને કશુંક બોલે છે, કશુંક સાંભળે છે, વાક્યો વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ સાચાં છે, ઉચ્ચારણ પણ યોગ્ય છે, છતાં પ્રત્યાયન નથી થતું... ક્યાંક, કશુંક ખૂટે છે. આવું અન્ય ભાષા-ભાષીઓ વચ્ચે થવું વધુ સંભવ છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સાંભળીને સંદર્ભમાં સમજવાનું, યોગ્ય શબ્દોની પસંદગી કરવાનું અને અસરકારક રીતે બોલવાનું.... અહીં ‘ભગવાન’ (ઈશ્વરના અર્થમાં) કહેવાયું. ‘કર’ ‘હાથ’ના અર્થમાં લેવાનો શબ્દ છે. જ્યારે સાંભળનારે ‘સંબંધી ભગવાન (ભાઈ)’ એવો અર્થ કર્યો. ‘કરમાં’ને બદલે ‘કરમમાં’ એમ સમજ્યા હોય... આમ (પ્રત્યાયન) આદાન-પ્રદાન યોગ્ય ન થયું. આમ, પાયાનાં કૌશલ્યોની અવગણના કરવી પાલવે તેમ નથી.

● અભ્યાસ

1. નીચેના દરેક પ્રશ્નના ઉત્તર માટે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પનો ક્રમઅક્ષર પ્રશ્નની સામે આપેલ

☐ માં લખો :

(1) ધરતીની શોભા કોનાથી વધે છે ?

(ક) તળાવોથી (ખ) વૃક્ષોથી (ગ) ધનધાન્યથી (ઘ) વત્સલ રાજાથી

☐

(2) કવિ કોને વૃક્ષોની કવિતા કહે છે ?

(ક) ડાળીઓને (ખ) બાગને (ગ) ફૂલોને (ઘ) સૂર્યને

(3) 'બહેનનો પત્ર' પાઠના લેખકનું નામ જણાવો.

(ક) મણિલાલ દેસાઈ (ખ) મણિલાલ પટેલ (ગ) મણિલાલ દ્વિવેદી (ઘ) મણિલાલ શાહ

2. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

- (1) વસંતઋતુમાં કયાં-કયાં પક્ષીઓ બોલ્યા કરે છે ?
- (2) બહેન ભાઈને અભિનંદન કેમ આપે છે ?
- (3) અનન્યાએ વૃક્ષોને ધરતીની શોભા કેમ કહ્યાં છે ?
- (4) રવીન્દ્રનાથ ટાગોર માતૃભાષાનો મહિમા જણાવતાં શું કહે છે ?
- (5) માતૃભાષામાં શિક્ષણ મેળવવાથી શો ફાયદો થાય છે ?

● સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર લખો :

- (1) હોળી-ધૂળેટીના દિવસોથી વાતાવરણમાં શો બદલાવ આવે છે ?
- (2) અનન્યાને વસંતઋતુ કેમ ગમે છે ?
- (3) બારીએ વાંચવા બેસે ત્યારે બહેન શું અનુભવે છે ?
- (4) અનન્યા રજાઓમાં શું-શું કરવાની વાત કરે છે ?

2. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર પોતાની રીતે વિચારીને લખો :

- (1) માતા, માતૃભાષા અને માતૃભૂમિનો મહિમા દર્શાવતાં સુવિચાર, કહેવત અને પંક્તિઓ શોધીને લખો.
- (2) ગુજરાતી માધ્યમ અને અંગ્રેજી માધ્યમ વિશે જાણકારી મેળવીને લખો.

3. નીચેના વિષયો પર આઠ-દશ વાક્યો લખો :

- (1) માતૃભાષાનો મહિમા
- (2) ભણતરનું માધ્યમ તો માતૃભાષા જ !
- (3) વસંતનો વૈભવ

4. નીચેના શબ્દોને શબ્દકોશના ક્રમમાં ગોઠવો :

- (1) અરવ, અનન્યા, ગુજરાતી, ઉનાળો, ઋતુ, પ્રકૃતિ
- (2) વૃક્ષ, વ્યસ્ત, વસંત, વાતાવરણ, વધામણી, વસતિ

5. નીચેના શબ્દોનું વર્ગીકરણ કરો :

(સંદેશો, ફોન, અભિનય, ફેક્સ, જાહેરાત, ચિત્ર, સેલફોન, ઇન્ટરનેટ, રેડિયો, નોટિસ, ટી.વી., તાર, નૃત્ય, સાંકેતિક ભાષા)

જાણકારી મેળવવા માટે	ભાવનાઓ વ્યક્ત કરવા માટે
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

● પ્રવૃત્તિ - પ્રોજેક્ટ

- (1) દુકાનો પર લગાવેલાં બોર્ડ અને જાહેરાતનાં બોર્ડમાં લખેલી વીગતોની યાદી કરો. તેમાં વપરાયેલા ગુજરાતી અને અંગ્રેજી શબ્દો જુઓ અને તેનું વર્ગીકરણ કરો.
- (2) રોજનીશી વિશે જાણકારી મેળવી તમારી પોતાની રોજનીશી લખો.
- (3) પ્રોજેક્ટ-કાર્ય
પોસ્ટ-ઓફિસની મુલાકાત લઈ નીચેના મુદ્દા સંદર્ભે પ્રોજેક્ટ-કાર્ય કરો :
 - પોસ્ટ-ઓફિસમાં મળતી સેવા અને સુવિધા વિશે જાણવું.
 - પત્રવ્યવહાર વિશે જાણવું.
 - વિવિધ ટપાલટિકિટો અંગે જાણકારી મેળવવી.